

FCR YAYIN LTD.

Genel Yayın No | General Publication Number: 1602

FCR Sertifika no | Certificate Number: 46550

ISNI: 0000 0004 4657 1968

ROR ID: ror.org/00zznvq98

Fecr Yayınları

Yayın No | Publication Number: 974

Kitap Adı: Klasik Dönem Tefsir Tartışmaları -Teftâzânî-Cürcânî-Hafid-i Teftâzânî Örneği-

Book Title: Exegetical Debates in the Classical Period -The Example of al-Taftâzânî, al-Jurjânî, and al-Taftâzânî's Grandson-

ISBN: 978-625-5576-28-6

DOI: doi.org/10.70458/fcr.9786255576286

Yazar | Author: Harun ABACI | orcid.org/0000-0003-2259-5722

Kurum | Institution: Pamukkale Üniversitesi

ROR ID: ror.org/01etz1309

Editör | Editor: Mustafa Cihad BAKKAL | orcid.org/0000-0002-3030-991X

Yayın Türü | Publication Type: Kitap | Book – Monograph

Yayın Dili | Language: Türkçe | Turkish

Ebat | Dimensions: 13,5 x 21 cm

Baskı Sayısı | Edition: 1

Sayfa Sayısı | Pages: 128

Yayın Tarihi | Publication Date: Mayıs | May 2025

Yayın Yeri | Place of Publication: Ankara, Türkiye

Mizanpaj ve Kapak | Layout and Cover Design: FCR

Baskı ve Cilt | Printing and Binding: NY MATBAACILIK (Sertifika no: 50732)

Konu Kategorisi | Subject Categories

BIC: HRAB | Dinî ve kültürel konular: İslam ve toplum | Religion & beliefs: religion & society

BISAC: REL006680 | Din / İslam / Kur'an ve Tefsir | Religion / Islam / Koran & Commentaries

THEMA: QRFD9 | İslam: Kur'an yorumu (tefsir) | Islam: commentaries on the Qur'an (tafsir)

LC: BP130.4 | Kur'an – Eleştiri, yorum ve tefsir | Quran – Criticism, interpretation, etc.

Atf Bilgisi | Cite as: Abacı, Harun. *Klasik Dönem Tefsir Tartışmaları -Teftâzânî-Cürcânî-Hafid-i Teftâzânî Örneği-*. Fecr Yayınları, 2025.

Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 06050

Altındağ-Ankara/TÜRKİYE • Tel: +90 (312) 310 08 60

www.fcr.com.tr • fcr@fcr.com.tr

Klasik Dönem Tefsir Tartışmaları

-Teftâzânî-Cürcânî-Hafîd-i Teftâzânî Örneği-

Harun ABACI

Ankara 2025

Yazar Hakkında

Harun ABACI

1979 yılında İstanbul'un Bakırköy ilçesinde doğan Abacı, ilköğrenimini İstanbul Habibler'de tamamlayarak 1994 yılında Eyüp İmam Hatip Lisesi'nden mezun oldu. 1990-1997 yılları arasında İstanbul Güneşli Tevhid Kur'ân Kursu'nda hafızlık ve Arapça eğitimi aldı. 1998 yılında Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne kaydoldu ve birinci sınıfın sonunda Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne yatay geçiş yaparak 2003 yılında buradan mezun oldu. Aynı yıl, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı'nda yüksek lisansa başladı. Doç. Dr. Abülaziz Hatip'in danışmanlığında hazırladığı "Bezzâvî ve Nesefî'de İ'tizâl Etkilerinin İncelenmesi (Bezzâvî ve Nesefî Tefsirlerine Eleştirel Bir Yaklaşım)" başlıklı teziyle 2006 yılında yüksek lisans derecesini aldı. 2010 yılında Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne intisap eden Abacı, 2015 yılında aynı üniversitede "Kur'ân'ın Anlam Farklılaşmasına İ'râbın Etkisi - Âlûsî Tefsiri Örneği-" başlıklı teziyle doktora eğitimini tamamladı. 2013-2016 yılları arasında İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) Araştırmacı Yetiştirme Projesi (AYP) kapsamında araştırmacı olarak görev yaptı. 2010-2018 yılları arasında Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı'nda araştırma görevlisi ve öğretim üyesi olarak çalışan Abacı, Temmuz 2018 itibarıyla Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı'nda görevini sürdürmektedir. 2020 yılında doçent unvanını alan Abacı, evli ve dört çocuk babasıdır.

Başlıca çalışmaları:

- *Tefsirlerde Mu'tezile Etkisi Beyzavi ve Nesefî Örneği*, Ankara: Gece Kitaplığı 2016.
- *Kur'ân'ın Mâtürîdî Yorumu: Te'vilâtü'l-Kur'ân'da Mu'tezile Tenkidinin Dilbilimsel Temelleri*, Ankara: Fecr Yayınları 2020.
- *Âlûsî Tefsiri 1 ve 2. Cilt (Tercüme)*: İstanbul: Beka Yayınları 2022.
- *Âlûsî Tefsirinde İ'râb-Anlam İlişkisi*, İstanbul: İSAM Yayınları 2024.

About the Author

Harun ABACI

Harun Abacı was born in 1979 in the Bakırköy district of Istanbul. He completed his primary education in the Habibler neighborhood of Istanbul and graduated from Eyüp Imam Hatip High School in 1994. Between 1990 and 1997, he pursued memorization of the Qur'an (ḥifẓ) and studied Arabic at the Güneşli Tevhid Qur'ân Course in Istanbul. In 1998, he enrolled in the Faculty of Theology at Sakarya University and later transferred to the Faculty of Theology at Marmara University, where he graduated in 2003. The same year, he commenced his master's studies in the Department of Qur'anic Exegesis (Tafsîr) within the Institute of Social Sciences at Marmara University. Under the supervision of Assoc. Prof. Abülaziz Hatip, he completed his thesis entitled *An Analysis of the Influence of I'tizâl in the Works of al-Bayḏāwî and al-Nasafî: A Critical Approach to Their Exegeses*, and obtained his MA degree in 2006. In 2010, he joined the Faculty of Theology at Sakarya University. He completed his doctoral studies at the same institution in 2015 with a dissertation titled *The Effect of I'râb on Semantic Variations in the Qur'an – The Example of al-Ālūsî's Exegesis*. Between 2013 and 2016, he served as a research fellow under the Researcher Training Program (AYP) administered by the Centre for Islamic Studies (İSAM). From 2010 to 2018, Abacı worked as a research assistant and faculty member in the Department of Tafsîr at the Faculty of Theology, Sakarya University. Since July 2018, he has been serving in the same capacity at the Faculty of Theology, Pamukkale University. He was awarded the title of Associate Professor in 2020. He is married and the father of four children.

Major Academic Works:

- *The Influence of the Mu'tazilite Thought in Qur'anic Exegesis: The Case of al-Bayḏāwî and al-Nasafî*, Ankara: Gece Kitaplığı, 2016.
- *The Mâturîdî Interpretation of the Qur'an: Linguistic Foundations of Mu'tazilite Criticism in Ta'wîlât al-Qur'ân*, Ankara: Fecr Publishing, 2020.
- *Exegesis of al-Ālūsî* (Volumes 1 & 2, Translation), Istanbul: Beka Publishing, 2022.
- *The Relationship Between I'râb and Meaning in the Tafsîr of al-Ālūsî*, Istanbul: İSAM Publications, 2024.

Kitap Hakkında

Klasik Dönem Tefsir Tartışmaları

-Teftâzânî-Cürcânî-Hafîd-i Teftâzânî Örneği-

Klasik tefsir geleneği, yalnızca Kur'ân'ı açıklama çabasıyla sınırlı kalmayıp dil, edebiyat, mantık ve kelâm gibi birçok ilme kaynaklık etmiştir. Bu gelenekte Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *el-Keşşâf* adlı eseri, dilbilimsel yöntemleri esas alarak Kur'ân'ın nazil olduğu dönemin anlamını ortaya koyma amacıyla yazılmıştır. Mu'tezilî kimliğine rağmen, dilsel yetkinliği sayesinde Ehl-i Sünnet ulemâsı arasında da büyük kabul görmüş, özellikle belâgat vurgusu ile öne çıkmıştır. Eserin bu özellikleri, onu üzerine en fazla şerh ve hâşiye yazılan tefsirlerden biri hâline getirmiştir.

Zemahşerî'nin tefsirine yönelik en önemli hâşiyelerden biri, müteahhir dönemin büyük âlimi Teftâzânî'ye (ö. 792/1390) aittir. Teftâzânî, *el-Keşşâf*'ın dil ve mantık yönünü sistematikleştirerek tefsirin anlaşılmasına büyük katkı sağlamış; onun bu hâşiyesi, sonraki yorumcular için önemli bir başvuru kaynağı hâline gelmiştir. Seyyid Şerîf el-Cürcânî (v. 816/1413), bir taraftan Zemahşerî'nin meşhur tefsiri *el-Keşşâf* üzerindeki şerhinde, eserin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacak açıklamalarda bulunmuş, diğer taraftan ise Sa'duddîn et-Teftâzânî'nin bu esere dair yaptığı yorumlara karşı daha tafsilatlı ve tenkitçi bir tutum sergilemiştir. Cürcânî, bazı meselelerde Teftâzânî'nin görüşlerini daha da derinleştirerek onun izinden gitmişse de, birçok noktada kendine mahsus tenkitler ileri sürerek özgün tahlillerde bulunmuştur.

Bu eleştirel tavra mukabil olarak, Teftâzânî'nin torunu olarak tanınan ve "Hafîd-i Teftâzânî" lakabıyla meşhur olan Seyfüddîn Ahmed b. Yahyâ b. Muhammed b. Sa'd et-Teftâzânî el-Herevî (ö. 916/1510), dedesinin ilmî mirasını müdafaa etmek üzere,

Cürcânî'nin tenkitlerine cevap mahiyetinde bir hâşiye kaleme almıştır.

Bu çalışma, Zemahşerî'nin *el-Keşşâf* adlı tefsiri ekseninde şekillenen şerh ve hâşiye geleneğini, başta Seyyid Şerîf Cürcânî, Sa'duddîn et-Teftâzânî ve onun torunu Hafîd-i Teftâzânî olmak üzere üç önemli âlimin katkıları çerçevesinde mukayeseli olarak ele almaktadır. Cürcânî'nin, Teftâzânî'nin yorumlarına yönelik eleştirileri, Hafîd-i Teftâzânî tarafından kaleme alınan hâşiye ile ilmî bir müdafaa bağlamında cevaplandırılmış; bu karşılıklı değerlendirmeler, özellikle lugat, nahiv ve belâgat ilimlerine dair meseleler etrafında derinleştirilmiştir. Bu yönüyle çalışma, *el-Keşşâf*'ın tefsir tarihinde üstlendiği mümtaz konumu ve ona yöneltilen şerh-hâşiyelerin ilmî değerini ortaya koyarken, aynı zamanda klasik İslâm düşüncesindeki tenkit ve müdafaa geleneğinin gelişim seyrini izah etmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, incelenen hâşiye metinlerinin dil ilimleri ve kelâm sahasına kazandırdığı teorik katkılar da çözümlenmeye tâbi tutulmuş; böylece klasik tefsir geleneğinin entelektüel yapısına dair bütüncül bir bakış sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tefsir; Zemahşerî; Teftâzânî; Cürcânî; Hafîd-i Teftâzânî

About the Book

Exegetical Debates in the Classical Period

-The Example of al-Taftāzānī, al-Jurjānī, and al-Taftāzānī's Grandson-

The classical tradition of Qur'anic exegesis (tafsīr) has not remained confined merely to explicating the meanings of the Qur'an; rather, it has served as a foundational source for numerous disciplines such as linguistics, literature, logic, and theology (kalām). Within this tradition, al-Kashshāf, the seminal work of al-Zamakhsharī (d. 538/1144), stands out as an exegetical masterpiece composed with the aim of uncovering the meanings of the Qur'an based on linguistic methodologies rooted in the context of its revelation. Despite his Mu'tazilī affiliation, al-Zamakhsharī's mastery in language earned him widespread recognition even among Sunni scholars. His emphasis on rhetorical eloquence (balāgha) has rendered his work a cornerstone in the field, making it one of the most extensively annotated and commented-upon tafsīr works in the Islamic tradition.

Among the most significant marginal commentaries (ḥāshiyas) on al-Kashshāf is that of Sa'd al-Dīn al-Taftāzānī (d. 792/1390), a prominent scholar of the later period. Al-Taftāzānī systematized the linguistic and logical dimensions of the original tafsīr, thereby greatly contributing to its comprehensibility. His ḥāshiya became an indispensable reference for subsequent scholars. Sayyid Sharīf al-Jurjānī (d. 816/1413), in his renowned commentary on al-Kashshāf, offered clarifications to facilitate a better understanding of the work. However, he also adopted a more critical and detailed approach toward the interpretations offered by al-Taftāzānī. While al-Jurjānī occasionally expanded upon al-Taftāzānī's perspectives, he also advanced independent critiques and original analyses on several points.

In response to this critical stance, Sayf al-Dīn Aḥmad b. Yaḥyā b. Muḥammad b. Sa‘d al-Taftāzānī al-Harawī (d. 916/1510), popularly known as “Ḥafīd al-Taftāzānī” due to his familial lineage, authored a ḥāshiyā in defense of his grandfather’s intellectual legacy. This work directly addresses the criticisms put forth by al-Jurjānī.

This study undertakes a comparative analysis of the exegetical and marginal commentary tradition that developed around al-Zamakhsharī’s al-Kashshāf, focusing particularly on the contributions of three eminent scholars: Sayyid Sharīf al-Jurjānī, Sa‘d al-Dīn al-Taftāzānī, and Ḥafīd al-Taftāzānī. The criticisms articulated by al-Jurjānī concerning al-Taftāzānī’s interpretations are met with scholarly rebuttals in the ḥāshiyā penned by Ḥafīd al-Taftāzānī. These scholarly exchanges are deeply embedded in issues related to lexicography, grammar, and rhetoric. Accordingly, this research not only elucidates the esteemed position of al-Kashshāf in the history of tafsīr and the scholarly merit of its associated commentaries, but also aims to trace the development of the classical Islamic tradition of critique and defense. Furthermore, the theoretical contributions of the examined ḥāshiyas to the fields of linguistic sciences and kalām are analyzed, offering a comprehensive perspective on the intellectual architecture of classical Islamic exegesis.

Keywords: Tafsir; al-Zamakhsharī; al-Taftāzānī; al-Jurjānī; Ḥafīd al-Taftāzānī

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	13
GİRİŞ	14
BİRİNCİ BÖLÜM	
LUGAT	27
1.1. Allah Lafzı	29
1.2. İnzâl Kelimesi	37
1.3. Kur'ân Kelimesi	42
İKİNCİ BÖLÜM	
SARF-NAHİV	47
2.1. Fâtiha Kelimesi	49
2.2. Besmeledeki Bâ Harf-i Cerinin Nahvî Özelliği	54
2.3. Hamd Kelimesindeki El Takısı	60
2.4. Hamd Cümlesindeki Lâm Harf-i Cerinin Anlamı	64
2.5. Hâl-i Muvattie ve Müekkide	72
2.6. Mâliki Yevmiddîn Terkibi	75
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
BELÂGAT	85
3.1 "Hidâyet Üzere Olmak" İfadesinin Belâğî Yönü	87
3.2 Kalplerin ve Kulakların Mühürlenmesi	93
3.3 Lealle Edâtının Mecâzî Anlamı	98
SONUÇ	107
KAYNAKÇA	117
DİZİNLER	123

ÖN SÖZ

Kur'ân'ın nüzûl dönemi anlamını tespit etmede en başarılı tefsir çalışmalarından biri, Zemahşerî'nin *el-Keşşâf* adlı eseridir. Zemahşerî, nüzûl dönemi Arap diline olan derin vukûfiyetini Kur'ân'ın tefsirine ustalıkla yansıtmış ve bu sayede kendisinden sonraki tefsir literatürünün temel taşlarından biri hâline gelmiştir. *el-Keşşâf*, gerek içerik gerekse metot açısından son derece etkili bir eser olup, üzerine çok sayıda hâşiyeye yazılmıştır.

Bu hâşiyeler arasında, *el-Keşşâf* gibi tefsir literatürüne büyük bir etki bırakan en önemli eserlerden biri de Teftâzânî'nin hâşiyesidir. Teftâzânî'nin bu eseri, döneminin ve sonrasının tefsir anlayışını derinden etkilemiş ve ilmî tartışmalara konu olmuştur. Teftâzânî'nin hâşiyesine eleştiri anlamında en dikkat çekici katkıyı ise Cürcânî sunmuştur. Cürcânî'nin, Teftâzânî'ye yönelttiği tenkitler, tefsir ve kelâm ilminde önemli tartışmalara zemin hazırlamıştır. Bu tenkitlere karşı savunma geliştiren âlimlerin başında ise Teftâzânî'nin torunu, diğer bir ifadeyle Hafid-i Teftâzânî yer alır.

Bu çalışma, Teftâzânî, Cürcânî ve Hafid-i Teftâzânî arasında cereyan eden ilmî diyalekteği inceleyerek, söz konusu eserlerin ve tartışmaların tefsir literatürüne katkılarını ele almaktadır.

Kur'ân'ın nazım yapısının derinliklerini ve inceliklerini daha iyi idrak etmeye yönelik bu mütevazı çalışmanın ortaya çıkmasında, bu fikri bana ilham eden muhterem dostum M. Sacit Kurt'a ve eserin yazımı sırasında emeğiyle, fikirleriyle ışık tutan aziz arkadaşım M. Cihad Bakkal'a gönülden şükranlarımı sunarım. Bu zahmetli ilim yolculuğunda sabrıyla bana güç veren kıymetli refikama, yüreklerinden taşan sevgiyle ruhumu aydınlatan aziz kerîmelerim Hatice Feyza, Lamia Serra, Selime Hümda ve gözümün nuru mahdûmum Ahmed Zahid'e de minnet ve muhabbet dolu teşekkürlerimi ifade etmeyi bir borç bilirim.

Harun ABACI
Denizli 2025